

Türkler ve İslamiyet

Aydın Usta

İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2020, 336 sayfa, ISBN: 978-605-2070-92-5

Funda TEKİN*

Yazarımız Prof. Dr. Aydın Usta, ilk ve orta öğretimini İstanbul'da tamamladı. 1996'da MSGSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü bitirdi. Aynı yıl başladığı yüksek lisans programını *Sâmâniler Devleti'nin Kuruluş Devri* adlı teziyle tamamladı. 2003'te *Sâmâniler Devleti'nin Siyasî ve Kültürel Tarihi (943-1005)* adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı. 2014 yılında Profesör olan Aydın Usta halen aynı üniversitede öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Türklerin İslam dinine girmeleri konusunda birbirinden zıt iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki Türklerin zorla Müslümanlaştırıldığı diğeri ise aksine hiçbir baskı olmadan bu dine geçildiği yönündedir. Ancak her iki görüş de tarihin ve insanın ruhuna aykırıdır. Konu ile alakalı diğeri mesele ise Türkler arasında İslamiyet'in yayılmasında etkili olan siyasi unsur ve ilk Müslüman Türk devletinin kim olduğu sorusunun cevabını vermektir. Yazarımız Prof. Dr. Aydın Usta, incelemekte olduğumuz kitabında konuyla ilgili fikirlerini dönemin kaynaklarını teferruatlı biçimde inceleyerek açıklamıştır.

Eser, giriş ve yedi ana başlıktan oluşmuştur. Giriş kısmı Prof. Dr. Ahmet Taşağıl tarafından yazılmıştır. Taşağıl, Horasan'nın coğrafi konumunu *İran'ın kuzey batısı, Türkmenistan'ın güneyi ve Afganistan'ın batısını kapsayan alan* şeklinde açıklamıştır. (s.7) Bu geniş alanlar tarihin ilk dönemlerinden itibaren hem Türk hem de İranî kökenli halklara yurtluk etmiştir.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Lisans Öğrencisi, funda.tekin6637@gmail.com

Abbasiler döneminde bireyler halinde İslamiyet'i seçen Türkler, büyük ölçüde onuncu yüzyıldan itibaren resmi ve halk seviyesinde İslam dinine geçtiler. Müslüman ordularının Sasaniler'i mağlup etmelerinden sonra Horasan da İslam devletinin topraklarına dâhil edilmiştir. *Coğrafi Mekan* başlıklı ilk bölümde Horasan ve Maverâünnehir bölgeleri tanıtılmış, bu bölgeleri Ortaçağ İslam dünyasında ayrıcalıklı kılan ve bir cazibe merkezi olmalarını sağlayan bir takım hususiyetler açıklanmıştır. Bu özelliklerden en önemlisi bölgenin Baharat Yolu, İpek Yolu ve Kürk Yolu'nun kesişim noktalarında bulunmasıdır. Bu bölümde Horasan ve Meveraünnehir bölgeleri dışında Ceyhun ve Mecrası, Buhara ve Semerkand, Seyhun ve Mecrası, Harizm başlıkları altında bölgelerin sosyo-kültürel yapıları ve tarihleri anlatılmıştır.

Sâmâniler devleti, Maverâünnehir bölgesini merkez alarak kurulmuş ve daha sonra Horasan'ı da alarak sınırlarını genişletmişlerdir. Ama bu bölgedeki ilk Türkler Sâmâniler değildir. Türklerin bu coğrafya ile tanışmaları çok daha eski tarihe dayanmaktadır. *İslam Fetihleri Öncesinde Maverâünnehir'deki Türk Varlığı* başlıklı ikinci bölümde, bölgedeki Türk varlığının kökleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Horasan ve Maverâünnehir'de Müslüman Fetihleri başlıklı bölümde, ilk olarak Sasani ve Bizans üzerine düzenlenen askeri harekâtların sebepleri ve sonuçları açıklanmıştır. Bütün İran ülkesine yayılan askeri harekâtın sonucunda Müslüman orduları, Bizans ve Sasanilerden çok daha güçlü bir rakip olan Türklerle sınırdış olmuşlardır. Bu gelişme ilerde yaşanacak şiddetli mücadelelerin habercisi olmuştur. (s. 49)

Bu bölümde özellikle açıklanması gereken meselelerden biri *cihad* kavramıdır. Çünkü konunun temellerinden birini teşkil eden *Türklerin İslamlaşması* bahsinde özellikle Maverâünnehir üzerinde sürdürülen mücadelenin bir cihad mı yoksa ganimet ve toprak ele geçirmeye dayalı bir çatışma hali mi olduğuna dair oluşan şüphelerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu nedenle ilgili başlık altında cihadın tanımı yapılmış ve şüpheleri gidermek amacıyla sorular cevaplandırılmıştır.

Emevilerin ırkçı politikaları nedeniyle sürekli çatışma halinde olan Türkler, Abbasilerin yönetimi ele almaları ve uygulamaya koydukları ılımlı ve bütünleştirici politikayla birlikte İslam'a karşı yumuşamışlardır. Özellikle Talas Savaşı'nı izleyen süreçte Türklerle İslam dünyası arasındaki engeller kalkmaya başlamıştır. Bu dönemde Türkler, askeri kabiliyetlerinden ötürü İslam ordularında istihdam edilmiş, hatta halife tarafından Türkler için *Samarra* adında şehir inşa ettirilmiş ve başkent buraya taşınmıştır. Böylece Türkler, İslam toplumunda koruyuculuk ve liderlik vasfı elde etmişlerdir. (s.90)

Daha çok askeri ve siyasi boyutları aktarılan Türk-Arap ilişkileri, *Türklerin İslamlaşması Meselesi* başlıklı bölümde sosyo-kültürel açıdan ele alınmıştır. Birbirlerini tanımayan Türkler ve Araplar arasındaki çatışmalar Ortaçağ dünyasının gerekliliği olarak kabul edilmelidir. Her iki taraf da var güçleriyle savaşımlardır. (s.97) Çatışmalar ve yanlış politikalar nedeniyle Türklerin İslama girişler onuncu yüzyıla kadar sarkmıştır. Bu sonuç, *Türkler kılıç zoruyla mı Müslüman oldu* sorusunu akla getirmektedir. Yazarımız, mezkûr bölümde sebep- sonuç çerçevesinde bu soruya yanıt vermiştir.

Türklerin çok geniş alanlarda faaliyet göstermeleri onların Budizm, Maniheizm ve Hristiyanlık gibi farklı dinlerle tanışmalarına neden olmuştur. Ancak bu dinler hem çoğunluk tarafından kabul görmemiş hem de türklerin öz benliklerini yitirerek başka milletler içerisinde erimesine neden olmuştur. Bu

olumsuz tecrübelerin ardından Türklerin neden toplu halde İslamiyet’i kabul ettikleri sorusu daha da önem kazanmıştır. (s. 109) Soruya cevap olarak Türklerin sosyal hayatı, düşünce yapısı ve inanç sistemleri, alt başlıklarda tanıtılmış ve İslamiyet’in Türkler arasında yayılmasındaki etkenler açıklanmıştır.

Kitabın ana konusunu teşkil eden Sâmâiler, *İlk Müslüman Türk Devleti Samaniler* başlıklı bölümde anlatılmıştır. Bölüm içerisinde ailenin tarih sahnesine çıkışı, soy ağacı, kullandığı dil, ortaya çıktığı şehir ve bağlı oldukları mezhep meseleleri kaynaklar ışığında tartışıldıktan sonra *Sâmâniler İranilik vurgusu yaptılar mı?* sorusuna cevap verilmiştir.

Samaniler Devleti Tarihi başlıklı bölümde 892 yılında *İsmail b.Ahmed*’in iktidara gelmesinden 1005 yılında *İsmail el-Muntasır*’ın öldürülmesine kadarki devlet tarihi anlatılmıştır. *Talekan ve Cüzcan Olayları Metin Tercümelere ve Cürcan Olayları Metin Tercümelere* başlıklı son iki bölümde ise Emeviler döneminde Türkler ve Arap Müslümanlar arasında gerçekleşen Talekan ve Cüzcan’daki gelişmeler, ardından Cürcan olaylarına ait kaynakların birebir tercümesi yapılmış ve gerektiğinde kontrolünün yapılabilmesi amacıyla asıl metinleri verilmiştir.

Türklerin ilk dönemde Müslüman Araplarla mücadele etme nedenleri, İslam’a girişlerinin ne şekilde olduğu, bu dini nasıl ve hangi şartlarda seçtikleri tarihçiler arasında tartışmalara neden olmuştur. Bu noktada değerlendirmeye konu olan eser uzun yıllar boyunca geniş coğrafyalarda hüküm süren Türklerin sosyo-kültürel ve siyasi tarihleri, Arap Müslümanlarla tanışmaları ve İslamiyet’e geçişinin sebep ve sonuçları akademik bir üslup ile değerlendirilip kaynaklar çerçevesinde aktarılmıştır.

Türkler, tarihte adlarından söz ettirmeye başladıkları zamandan bu yana dünya tarihinde birçok önemli olaya yön verecek, etkileyecek faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu faaliyetlerin arasında en mühim olay ise kuşkusuz İslamiyet’i kabul etmeleridir. İslam dininin kabul edilmesi ile beraber Türkler, bu dine mensup topluluklar arasında büyük bir sorumluluğu da beraberinde üstlenmişler, zira savaşı bir kavim olmaları hasebiyle İslam medeniyetlerinin güvenlik meselesi gibi birçok hayati konuda onların koruyuculuğu görevini almış ve onların bir nevi hamiliğini yapmışlardır. Özellikle, yaklaşık iki yüzyıl boyunca devam eden ve İslam alemine tehdit olan haçlı seferleri boyunca gerek askeri gerekse diplomatik olarak savaşta en ön safta yer almışlar ve İslam sancağını taşımışlardır. Türklerin bu denli katkıları sayesinde İslam toplulukları uzunca bir süre boyunca, yıpratıcı bu mücadelelerden başarıyla çıkmayı bilmişlerdir. Türklerin, bu seferler esnasında İslam’ın saflarında gerçekleştirdikleri başarılı mücadele örneği ve gösterdikleri büyük inanç, Haçlılar arasında bile takdir ve hayranlık ile karşılanmıştır.

Türkler, İslamiyet’e girmeleri ile birlikte getirdikleri yeni sinerji, oluşturdukları güven ortamı ve gösterdikleri gayret sayesinde, bu medeniyet için ne kadar önem arz ettiklerini kanıtlamışlardır. Bu tarihten sonra başarıdan başarıya koşacak Türk-İslam devletleri sayesinde, yüzyıllar boyu bu başarıları bir gelenek haline getirecek ve hatta Türk kavramı ile Müslüman kavramı birbirlerinin yerine kullanılacaktır.